

in dit nummer:

Onder andere..

- Vogelexcursie Arnhem
- Veldsymposium Wanneperveen
- Ledendag Overijsselse IVN & KNNV
- En veel meer...

Bij de voorplaat: Blauwborst

Foto: Patrick van Leur

Werkgroepen IVN en KNNV overzicht coördinatoren

IVN

Excursies	Ine Reinders ivnexcursies@ivnzwolle.nl 038-4657590
Vogelzangcursus	Ine Reinders vogelzang@ivnzwolle.nl 038-4657590
Wilde plantencursus	Marlène Vaessen wildeplanten@ivnzwolle.nl 0522-241532
Natuurgidsenopleiding	Renée Cornelis natuurgidsenopleiding@ivnzwolle.nl 06-57047414
Jeugdclub Groendoeners	Harry Wendt scharrelkids@ivnzwolle.nl 038-4557446
Gezinsactiviteiten	Annet van der Wal scharrelkids@ivnzwolle.nl 038-4537022
Standen en verkoop	Fenna Westers stand-depot@ivnzwolle.nl 038-4224387
Veldlessen	Ankie van Leeuwen veldlessen@ivnzwolle.nl 0529-402011
Groen voor Ouderen	Hilly Osinga gvo@ivnzwolle.nl
Scharrelkidscursus	Henriette Maan scharrelkids@ivnzwolle.nl 038-4447612
Steenbreek	Harry Wendt steenbreek@ivnzwolle.nl 038-4557446

Oerschool Gerda Revenberg
oerschool@ivnzwolle.nl
038-4547309

KNNV

Vogelwerkgroep	Jur Furda knnv.vwgzwolle@gmail.com 038-3858200
Knoflookpadden	Evert Ruiters e.j.ruiters@planet.nl
Mossen	Herma Visscher hermavisscher@home.nl 038-4540282
Planten	Elja van Dongen 038-3762696 Brunhilde Reicher 038-4221228
Vleermuizen	Vacature
Natuurbeschermingscommissie	Dirk Maas diwimaas@gmail.com 0529-427255
Vreugderijkerwaard	Vacature

Gezamenlijke werkgroepen

Paddenstoelen	Tineke Burghard tinekeburghard@gmail.com 038-4447227
Lezingen & excursies	Dirk Maas & Henk Van Blitterswijk
Insecten/Vlinders	Alfred v.d.Burgh & Martin Wolters insecten@ivnzwolle.nl 06-51414548

Verwante werkgroepen

Stichting Avifauna Zwolle	info@avifaunazwolle.nl
Zoogdierwerkgroep	Annelies v.d. Blij info@natuurenmilieuoverijssel.nl 038-4250968
Milieuraad Zwolle	milieuraadzwolle.nl

Van de redactie

In dit tweede nummer van de 26e jaargang van het Zwols Natuurtijdschrift vindt u twee artikelen over de lopende Natuurgidsenopleiding van het IVN, een in memoriam voor Henk Rensink, een verslag van een excursie van de vogelwerkgroep van de KNNV naar Arkemheen en Oostelijk Flevoland, een artikel met fraaie illustratie over wat de mens met zijn tuinmachines de insecten aandoet, twee recensies - ook over insecten -, verslagen over een ledendag voor IVN en KNNV in Deventer en een veldsymposium van Natuur en Milieu Overijssel in Wanneperveen, de column over het IJsselplekje, twee mededelingen van de landelijke KNNV en een nieuwjaarsbericht van de voorzitter van IVN Zwolle e.o. voor alle lezers van het ZNT.

Wij bedanken de auteurs, fotografen en illustrator Piet Eggen voor hun bijdragen aan ZNT 2019/2. Heeft u een leuke of bijzondere waarneming gedaan: schrijf er een stuk(je) over en stuur het – het liefst met een of meer foto's – naar de redactie. Resultaten over grote of kleine onderzoeken naar de natuur in en rond Zwolle zijn ook zeer welkom!

De kopijsluiting voor het volgende nummer (ZNT 2019/2) is zondag 16 september 2019.

Wij kijken uit naar uw bijdragen en wensen u veel lees- en kijkplezier en een goed 2020.

Leander Broere
Jeroen Koot
Gabi Milder-Mulderij
Wietske Prummel

zntredactie@live.nl

Inhoudsopgave

Van de redactie.	3
Vogelexcursie Arkemheen. <i>door Patric van Leur</i>	4
Homo non-sapiens. <i>door Wim Coster</i>	6
Gaan de Groentjes rijpen? <i>door Jaap Kaspers</i>	7
Het IJsselplekje in mei 2019. <i>Column door Loekie van Tweel-Groot</i>	8
Veldsymposium Wanneperveen. <i>door Roel Suidgeest</i>	10
Veldstudieweekend aankomende natuurgidsen Orvelte. <i>door Ria Bos</i>	11
Ledendag Overijsselse afdelingen IVN en KNNV. <i>door Hans de Jong</i>	13
Recensie "Terra Insecta". <i>door Carin van de Ploeg</i>	15
In memoriam Henk Rensink. <i>door Hendrikus van der Laan</i>	16
Nieuwjaarsbericht. <i>door Hans de Jong</i>	19
Recensie "Van hommelt tot hooiwagen" <i>door Carin van de Ploeg</i>	20
Van de landelijke KNNV <i>door de redactie</i>	21

Vogelexcursie KNNV Zwolle naar Arkemheen op zondag 7 april 2019

door Patrick van Leur

Op 7 april hield de vogelwerkgroep van KNNV Zwolle een vogelexcursie naar de natte polders van Arkemheen en de bossen in Oostelijk Flevoland ten noorden van Harderwijk. Het zou erg mooi weer worden en daar was niks aan gelogen. De opkomst bestond uit 15 personen, een mooie groep vogelaars. De A28 naar Harderwijk was afgesloten, maar dat hield ons niet tegen; dan maar even door de polder om op de dijk naast de Arlersteeg (Putten) in de polder Arkemheen te komen. Die ligt net ten noorden van Nijkerk, ten zuiden van het randmeer.

Toen wij uit de auto's stapten vielen we direct met de neus in de boter: we hoorden een blauwborst en eenmaal op de dijk zagen wij hem allemaal erg goed zitten, zingend op een rietstengel (zie omslag). We konden hem uitvoerig bekijken. Alsof het nog niet genoeg was, kwam hij nog dichterbij ook, een topwaarneming; we konden hem zelfs goed fotograferen.

De jassen konden 's ochtends al in de auto blijven, want het werd al aardig warm. Even voorbij het oude stoomgemaal Arkemheen zochten we een mooi plekje om de vele weidevogels te aanschouwen. Het was een waar orkest: we konden de grutto (figuur 1), tureluur, kemphaan (figuur 2), Kievit en kleine plevier volop horen en erg goed zien. Wel moesten we op het smalle weggetje oppassen voor de wielrenners, motoren en andere weggebruikers, want die wilden ook genieten van deze zomerse dag.

Figuur 1: Een gruttopaar gezien in de polder Arkemheen.

foto: Patrick van Leur

Figuur 2: Een kemphaan, polder Arkemheen.

foto: Patrick van Leur

Nico Broek wist nog een mooi afgelegen ondiep plasje in de buurt aan het einde van een zandpad. Hier zagen we kluten, kleine plevieren, bergeenden en een pijlstaart. Ook vlogen hier witte en gele kwikstaarten rond, zodat wij het verschil in geluid konden waarnemen. De witte heeft een geluid van twee lettergrepen: tsj tsick, en de gele een van één lettergreep: tswie.

Op naar de pauzeplek bij strand Nulde. Onderweg kwamen we langs een heel mooi plekje in een bos, een grote boerderij met boomgaard. Omdat wij de ramen open hadden hoorden we zangvogels. Dus hebben we de auto aan de kant gezet en zijn uitgestapt. Hier hoorden en zagen we de boomklever, boomkruiper, grote bonte en groene specht, winterkoning en roodborst. Bij de parkeerplaats van strand Nulde werden we opgewacht door een zingende putter. Vanaf het terras, onder het genot van eten en

drinken, zagen we een lepelaar, een brilduiker en een huismus hopend op wat kruimels.

Nu werd het best wel warm, maar de vogels zongen gewoon door in ons volgende gebied, het Harderbroek, een nat polderbos met rietvelden in Oostelijk Flevoland. Een mooie waarneming was een aantal rode kelkzwammen die we zagen. Dit zijn zwammen van het vroege voorjaar, die op vochtige voedselrijke grond leven. Je komt ze niet vaak tegen, dus wat een geluk dat wij ze gezien hebben. Voor de rieten kijkhut hoorden we een cetti's zanger en een snor; de laatste deed goed zijn best en bleef lang zingen. Vanuit de hut konden wij hem op afstand ook zien. Een bruine kiekendief (figuur 3) en een visarend zagen wij langs vliegen. De visarend is een zeer zeldzame roofvogel.

Op naar een bijzondere eend, namelijk de krooneend, met een mooi geel hoofd. Deze zagen we in het meertje naast de drukke rotonde op de Knardijk, in de bocht van de N302 en de N707, voorbij het aquaduct als je van Harderwijk de polder ingaat. Dit is een beschermt meertje waarin krooneenden in de winter en in het vroege voorjaar te zien zijn. Ze zaten wel wat ver weg voor de verrekijker, maar we hebben ze gezien: met behulp van de telescoop ging dat helemaal prima.

Figuur 3: Een mannetje bruine kiekendief gezien in het Harderbroek. foto: Patrick van Leur

Figuur 4: De dodaars gezien bij de kapiteinshut in het Harderbos. foto: Patrick van Leur

Vervolgens reden we naar de kijkhut in het Harderbos: de kapiteinshut. Om er te komen was het een leuke wandeling door het natte bos over een kronkelpaadje. Het meertje voor de hut zat propvol kuif- en slobende en daartussen vonden wij een dodaars (figuur 4). Op de terugweg zagen wij al twee vlindersoorten: het oranjetipje en de gehakelde aurelia.

In totaal zagen of hoorden we 75 vogelsoorten: fuut, dodaars, aalscholver, blauwe reiger, grote zilverreiger, knobbelzwaan, grauwe gans, brandgans, bergeend, nijlgans, smient, wilde eend, krakeend, slobend, pijlstaart, wintertaling, zomertaling, kuifeend, tafeleend, brilduiker, krooneend, waterhoen, torenvalk, visarend, bruine kiekendief, havik, sperwer, buizerd, meerkoet, kleine plevier, goudplevier, witgatje, scholekster, Kievit, tureluur, grutto, kluut, kemphaan, stormmeeuw, zilvermeeuw, kokmeeuw, zanglijster, merel, pimpelmees, koolmees, staartmees, matkop, putter, groenling, witte kwikstaart, gele kwikstaart, huismus, baardman, spreeuw, kauw, zwarte kraai, roek, ekster, houtduif, holenduif, Turkse tortel, grote bonte specht, groene specht, blauwborst, roodborst, winterkoning, boomklever, boomkruiper, zwartkop, fitis, tjiftjaf, graspieper, cetti's zanger, snor en boerenzwaluw.

Tot slot bedankten we Jur Furda voor de mooie excursie die hij voor ons had georganiseerd. Zo willen wij er wel meer! Iedereen heeft volop genoten. Spreken vogels je aan, houd dan de site van de KNNV Zwolle in de gaten voor deze activiteiten. Iedereen is welkom.

Homo non-sapiens door Wim Coster

“En ze maaien maar een eind weg of ze komen aanzetten met van die dikke bladblazers, allemaal zonder een beetje na te denken over ons. En wij zitten er dan weer mee, of nee, zelfs daar krijgen we de kans niet meer voor. Want na al dat geweld is onze wereld, al noemen zij die ook deftig biotoop, naar de knoppen en dan liggen wij met gebroken pootjes, met een enorme hersenschudding of helemaal platgeslagen op de kale grond. Maar als er bij hen eens een oorlog uitbreekt of een wervelstorm losbarst, dan staan camera's uit de hele wereld er direct bovenop. Dan moeten er onmiddellijk allerlei hulpacties op touw worden gezet en gironummers - ik weet niet eens wat dat zijn - worden geopend.”

Koeienvlaai met insecten, getekend door Piet Eggen, illustrator www.pieteggen.info. De tekening werd in 1993 gemaakt voor het natuurtijdschrift *Grasduinen*. Formaat 40 x 50 cm, gemengde techniek, potlood en aquarelverf.

“Ja collega Mestkever, daar heb je helemaal gelijk in! Vroeger, eigenlijk nog niet eens zo heel lang geleden, toen die mensen nog een beetje oog hadden voor de natuur en alles wat groeide en bloeide hen nog telkens weer boeide, hadden wij tenminste nog een leven en wisten we nog wat onze taak was. Nou ja, dat weten wij zelf nog steeds wel, maar die mensen zijn het compleet vergeten. Natuurlijk - wat een prachtig woord overigens - natuurlijk zijn er wel een paar die voor ons opkomen, maar die worden vaak voor gek versleten. ‘Geitenwollensokkenfiguren’ worden ze soms wel genoemd, maar voor mij is dat een echte geuzennaam. Daar haal ik mijn neus zeker niet voor op. Heerlijk! Homo sapiens noemen ze zichzelf, verstandige of wijze mens’. Hoe komen ze er bij?!

Ja, de Zweedse bioloog Carl Linnaeus heeft dat in 1758 bedacht en die naam opgenomen in de tiende druk van zijn *Systema naturae*, maar toen zat de natuur nog heel anders in elkaar. Toen waren ze nog blij met een doodgraver, of laat ik mijzelf voor deze gelegenheid maar *Nicrophorus* noemen, en wisten ze

mijn werk nog echt te waarderen. Ik doe het nog steeds hoor en met alle liefde, dooie muizen en ander ongedierte opruimen. Een vak op zich. Eerst graaf je er een mooie sleuf omheen, dan kruip je er voorzichtig onder en dan graaf je, met gevaar voor eigen leven, heel voorzichtig verder. Als een mijnwerker, maar zonder hulpmateriaal en zonder een helm met een lampje op je kop. En de mens? Die haalt tegenwoordig een pakje met gifkorrels, een muizenval is blijkbaar te confronterend. En als zo'n muis dan zijn vreetlust niet kan bedwingen en daarna ergens in zijn hol ligt te creperen, maakt meneer of mevrouw zich nergens druk meer om. Zo gaat dat tegenwoordig! Niks Homo sapiens! Homo non-sapiens!"

"Helemaal gelijk collega Doodgraver! Vroeger, dat waren nog eens tijden! Maar ja, wij moeten door. Wat een leuk oranje patroontje heb je trouwens op je dekje. Echt heel erg mooi! Snoezig gewoon! Hoe kom je daaraan? Misschien kan ik die combinatie ook wel introduceren bij mijn mede-Geotrupidae. Of misschien ook wel een beetje regenboog. Ik zeg maar wat. Alleen zwart, daar zijn we nu wel eens op uitgekeken. Na een dag in de stront wil je wel eens een keer wat anders. Toch? Leve de Kleurenkever!

Met dank aan Alfred van der Burgh voor de inspiratie en de informatie.

Gaan de groentjes rijpen? door Jaap Kaspers (natuurgids in opleiding)

We staan in het parkbos bij Zandhove in Zwolle-Zuid in een grote kring van mensen die deze morgen zijn begonnen aan de Natuurgidsenopleiding. Het is een ietwat druilige zaterdagmorgen in januari, maar het weer mag de pret niet drukken. Er wordt gesproken over de natuurvondsten die we hebben gedaan. Het zijn de eerste belevenissen van een nieuwe lichter Natuurgidsen voor Zwolle en omgeving. Inderdaad, 'omgeving', want nadat ieder zich heeft voorgesteld blijkt dat de opleiding aantrekkingskracht heeft tot aan Dalfsen, Heerde, Wijhe en Hardenberg. Wie wil niet deelnemen aan een opleiding die je leert de natuur in de praktijk te proeven, ervaren en delen?!

Figuur 1: De natuurgidsen in opleiding in Orvelte. foto: Miriam Smith

Na de eerste verkennende natuurervaringen zijn we momenteel zo'n 25 lessen verder. Veel praktijklessen zijn gehouden op prachtige locaties zoals de Veldschuur te Hasselt, de Vreugderijkerwaard, het Engelse Werk en de Vitenstuin in Zwolle, en Het Veen in Hattem. Alles ondersteund met duidelijke theorielessen en een uitgebreide Studiemap. Daarnaast zijn de cursisten onderverdeeld in kleine groepjes die elk een eigen onderzoeksgebied hebben. Dit gebied wordt uitgebreid bekeken op flora en fauna. In dat gebied hebben we meerdere bodemonderzoeken gedaan en de deelnemers geven elkaar mini-excursies om zich het vak van Natuurgids eigen te maken. Het geheel wordt begeleid door docenten en mentoren die zelf volop meedoen met de natuuractiviteiten.

Inmiddels is het september en heeft de 'hele club' een weekend doorgebracht bij de Veldhoeve van IVN te Orvelte (zie ook het stuk van Ria Bos in dit ZNT). Daar ging het helemaal los! De groep van cursisten deelde zich in op basis van ecologische begrippen als 'habitat' en 'niche'. Na een fantastische introductie op het landschap met als thema 'Van dekzandrug en potstal' werden de groepen zelf aan het werk gezet om diverse landschappen te onderzoeken en een excursie voor te bereiden (Figuur 1). Een dag later werden interessante en creatieve presentaties gehouden over de landschapstypen beekdal, bos, heide en houtwal. Zo konden we van elkaar leren, zowel over de verschillende landschappen en - misschien nog wel belangrijker - waar je eigen kwaliteiten liggen en die van de mede-gidsen-in-opleiding, zodat je elkaar kunt aanvullen en nog completere excursies kunt geven. Tijdens het weekend was het prachtig zonnig weer en hebben we genoten van dit hoogtepunt van de Natuurgidsenopleiding.

We hopen dat allen het volledige programma gaan afronden, zodat er vanaf de zomer van 2020 een mooie nieuwe groep Natuurgidsen beschikbaar is om de liefde voor de natuur uit te dragen.

Het IJssellekje in mei 2019 Column door Loekie van Tweel-Groot

Het is een tijd geleden dat ik hier was, wel drie maanden. Nu is het alweer ver in het voorjaar, alles is uitbundig groen en vol kleur en geur. In m'n achtertuin genoot ik net nog van een zingende merel, tjiftjaf en koolmees. Ze zongen zo hard dat ik de auto's niet meer hoorde, heerlijk!

Vaak is het genoeg om van de natuur in de stad te genieten, maar als ik dan weer hier ben, langs de IJssel op mijn IJssellekje, weet ik weer waarom ik daar altijd zo van geniet en tot rust kom. Het weten dat alles doorgaat, steeds veranderend, wisselend, altijd weer een onverwachte ontmoeting, heerlijk! Nu vielen de zingende fitis, koekoek en kleine karekiet me op. Daarvoor moet je echt naar het buitengebied van Zwolle, die vind je niet in de stad.

Net als de grote groep ringmussen die ik langs de dijk zag op 5 november 2018. Ik hoorde mussen, maar kon het geluid niet goed thuisbrengen. En inderdaad, ze maken toch echt een ander geluidje dan de huismussen in onze achtertuin. Het was een groep van wel dertig ringmussen, mooi met hun chocoladebruine of kastanjebruine kopjes. Ooit hadden we één ringmus in de vaste groep huismussen van onze buurt. Jarenlang zagen we hem (of haar) dagelijks even komen buurten, maar inmiddels is dat alweer lang geleden.

Eind december 2018 had ik ook een mooie ontmoeting met een dodaarsje hier. Het was hoog water, maar ik kon het baken op de hoek direct langs de IJssel nog net bereiken (figuur 1). Toen schreef ik het volgende in mijn boekje: "Ik zit nog even op het baken te kijken naar de draaikolkjes en de stroombewegingen van het water. Dan duikt plotseling het geelbruine kopje van een dodaars op. We schrikken van elkaar. Ik beweeg en adem zacht, maar voor hem toch hoorbaar, in. Het dodaarsje duikt

Figuur 1: Het IJsselplekje met het rode baken langs de IJssel, aan het eind van de strekdam.

foto: Loekie van Tweel-Groot

Figuur 2: Een bloem van de gele lis in detail.

foto: Loekie van Tweel-Groot

zo snel als hij kan onder, weer onzichtbaar onder water, pijlsnel verder met de stroom richting de IJsselbrug. Ik zie hem niet meer boven water komen, misschien zit hij inmiddels wel ergens in de oever, honderden meters verderop.”

Vandaag is het wat onstuimig na de heftige onweersbui van gisteravond met hagelstenen van wel een centimeter; ik was blij dat ik toen net weer binnen was! Alle vogels zijn nog wat onrustig, de Canadese ganzen blijven maar roepen naar elkaar en naar alles en iedereen. Toen ik aan kwam fietsen zag ik lange treintjes van de grauwe ganzen met hun jongen op het water zwemmen. Inmiddels zitten ze weer allemaal op de kant. Ik hoor kikkers kwaken in de verte, er zal wel een poel in de uiterwaard aan de overkant liggen. Het inhammetje staat weer vol met water en langs de oever staat een grote pol gele lissen te bloeien. Wat een schitterende bloemen zijn dat toch, met de fijne zwarte lijntjes en de bordeauxrood geaderde tekening op dat heldere geel (figuur 2). De kalmoes heeft een mooie lichtgroene kleur, net de kleur van de berken als de blaadjes zich in het vroege voorjaar ontvouwen. De bloei-aar zit er al en is zelfs al volop in bloei (figuur 3). En de geur als je per ongeluk op een stengel trapt is heerlijk zoetig en kruidig tegelijk.

Figuur 3: Kalmoes: plant met bloei-aar.

foto: Loekie van Tweel-Groot

Ik hoor scholeksters – tepie-tepie-tepie. Bij dat geluid ben ik in gedachten weer terug bij mijn middelbare schooltijd. Ik fietste door de polders van Noord-Holland naar school en leerde daar de weidevogels kennen. Toen hoorde ik nog dagelijks volop veldleeuweriken onderweg, heel veel grutto's, tureluurs en Kieviten, en dus ook de scholeksters met hun oranje snavels en mooie zwart-witte kleed.

Hier in Zwolle broeden ze vooral op daken van gebouwen op de bedrijventerreinen. Als ik ze dan langs de IJssel zie hoop ik dat ze toch een mooi en wat natuurlijker plekje hebben gevonden in een bloemrijk weiland. Mooi om te merken hoe zo'n waarneming je mee kan nemen in gedachten naar allerlei andere plekken en tijden. Ik mijmer nog even door en ga vanaf nu weer wat vaker hierheen, genieten!

Veldsymposium Wanneperveen door Roel Suidgeest

Natuur en Milieu Overijssel trakteerde groene vrijwilligers in de provincie op een veldsymposium. Vrijdag 14 juni 2019 waren ongeveer honderd mensen te gast bij Natuurmonumenten in de Wieden.

Uitvalsbasis was de werkschuur aan de Reeënweg in Wanneperveen, vanwaar we varend en te voet het gebied in gingen.

De Wieden liggen in een laagte tussen enkele stuwwallen, waardoor er een moeras is ontstaan. Het huidige landschap is het resultaat van turfwinning. Het open water verlandt via verschillende stadia, met elk hun specifieke flora en fauna, uiteindelijk tot moerasbos. Natuurmonumenten streeft ernaar dat alle stadia altijd vertegenwoordigd zijn.

De eerste aankoop van Natuurmonumenten in het gebied was een eendenkooi. Deze kooi, genaamd Bakkerskooi, is gewoonlijk niet open voor publiek, dus het was een voorrecht dat wij hem mochten bezoeken (figuur 1). De kooiker, die het vak als kind van zijn oom had geleerd, gaf ons uitleg. Hij vangt de eenden nog voor het vlees.

Figuur 1: Een kijkje in de Bakkerskooi.

foto: Roel Suidgeest

Figuur 2: Deelnemers wandelen door de hooilanden.

foto: Roel Suidgeest

Ook bezochten we een aalscholverkolonie. Aalscholwers vissen binnen een straal van 23 kilometer rond het nest. Het kan dus zijn dat een aalscholver die bij Kampen aan de IJssel zit, in de Wieden kuikens heeft. De kolonie schuift ieder jaar een stukje op omdat de bomen sterven van de uitwerpselen. Op het trilveen kregen we uitleg over het verlandingsproces en het maaibeleid. Door gefaseerd te maaien blijft de zadenvoorraad op peil en is er vrijwel voortdurend nectar beschikbaar.

Na de lunch wandelden we door de hooilanden (figuur 2), waar we werden voorgelicht over de klimaattafels en over het programma Natuur voor Elkaar. Onder deze naam realiseert de provincie negen projecten, onder andere op het gebied van natuurinclusief bouwen en biodiversiteit.

Ondertussen was er alle gelegenheid om kennis te maken met vrijwilligers van de verschillende natuur- en milieuorganisaties. Het was een inspirerende dag.

Ontwikkelen en ontdekken!! Verslag van het veldstudieweekend voor aankomende natuurgidsen

door Ria Bos

Op vrijdagavond 14 september 2019 werden we om zes uur 's avonds verwacht in het Veldstudiecentrum de Veldhoeve in Orvelte. Het rook er al heerlijk naar soep toen we binnenkwamen. Na onze spullen te hebben weggezet op de slaapzalen en te hebben gegeten startten we met een zelfreflectie. Waar sta je nu als je naar je persoonlijk groei plan kijkt en waar wil je naar toe, wat wil je bijstellen? Wat zijn je kwaliteiten en hoe zou je deze kunnen inzetten? Zo ging je op zoek om je 'niche' (wat kun je) en 'habitat' (waar kun je dat inzetten) te vinden. Je bevindingen mocht je delen met een andere cursist en daarmee kreeg je inzicht in waar je zelf staat in het leerproces en waar een medecursist staat. Daarna plakte ieder een kaartje met diens eigen 'niche' op een behangrol met daarop een getekend landschap (figuur 1). Als laatste werden vier 'levensgemeenschappen' (groepjes cursisten) samengesteld en werd hun 'biotoop' (heide, houtwal, bos en beekdal) gekozen.

Zaterdag 15 september 2019.

Het was een prachtige dag toen we wakker werden in de Veldhoeve. Na een gezamenlijk ontbijt kregen we van Erik de Kruijff uitleg over vijf begrippen van waaruit je naar het landschap kunt kijken: **duurzaamheid**, verticaal, horizontaal, seizoenen en historie. Als eerste kwam duurzaamheid aan bod. Terwijl we keken naar een veld vol bladrammenas (een groenbemester) werd het begrip duurzaamheid van vele kanten belicht. Er werd gesproken over de drie P's, People Planet Profit, ofwel mensen, planeet/milieu en winst/opbrengst. Hoe kunnen we in de toekomst deze drie elementen beter op elkaar afstemmen, zodat er geen verdere vervuiling, versnippering, verzuring, verdroging, vermesting enz. plaatsvindt? Klimaatverandering is hiervan één van de gevolgen met een enorme impact.

Figuur 1: De deelnemers plakken elk een kaartje met de eigen 'niche' op een getekend landschap.

foto: Miriam Smith

Toen was het tijd om op de fiets te stappen en de **verticale** invalshoek te belichten. Dit deden we bij de dekzandrug tussen Orvelte en Westerbork, die de status van aardkundig monument heeft. Er is een informatiepaneel geplaatst waarop het ontstaan, de geschiedenis en de waarde van het gebied weergegeven worden. Deze zandrug is ontstaan tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien. We hebben het dan over de periode 116.000 tot 11.700 jaar geleden. Maar we moeten verder terug in de tijd om te begrijpen waar de onderliggende keileemlaag vandaan komt. Deze keileemlaag die onder het dekzand ligt is ontstaan in de voorlaatste ijstijd, het Saalien, Nederland was toen (238.000 tot 115.000 jaar geleden) bedekt met een ijslaag van honderden meters dik. Deze ijslaag schuurde over de grond en vermaalde stenen en zand tot keileem. Keileem is ondoordringbaar voor water en werd om deze kwaliteit later gebruikt als bouw materiaal. Het zand is er in de laatste ijstijd opgestoven en zo ontstond de dekzandlaag op het keileem. Tijdens deze uiteenzetting lieten boomleeuwrik, torenvalken, zwarte specht, Vlaamse gaai en houtduif zich horen of zien.

Om het derde item de **seizoenen** te ervaren werden we het bos ingestuurd om te kijken, te ruiken en te voelen. Wat maakt hoe je dit seizoen, de herfst, ervaart? Opmerkingen als bladval, verkleuring, kale takken, gallen werden gemaakt.

In gebied vier kwam het begrip **horizontaal** aan de orde. Dit werd toegelicht aan de hand van het gebruik van het land door de eeuwen heen. Het ontstaan van de esdorpen, de madelanden (hooilanden) en de invloed van de mens op zijn omgeving zoals landbouw, dorpsopbouw en stedenbouw. Het begrip raatakker ofwel celtic field werd uitgelegd. Het blijken min of meer vierkante of rechthoekige aansluitende akkers te zijn die vanaf de bronstijd tot in de Romeinse tijd als bouwsysteem werden gebruikt voor het verbouwen van primitieve graansoorten als spelt.

Als vijfde kwam het item **historie** aan de orde. Zo zeggen de namen van plaatsen vaak iets over de ondergrond. Woorden als mars, dat moeras betekent, broek, dat drassig aangeeft, of hoonhorst dat hooggelegen rug betekent, zeggen iets over het landschap. Daarnaast kregen we uitleg over de potstal: een stal waarin het vee, dat overdag buiten had gelopen om te grazen, 's avonds bijeen werd gebracht. De dieren poepten in de stal en dit werd vermengd met stro. Dit pakket werd vervolgens gebruikt om de akkers vruchtbaarder te maken om een goede oogst te bewerkstelligen. Het bezoek aan een gereconstrueerde boerderij uit de ijzertijd zorgde voor een duidelijk beeld over die tijd. De naastgelegen spieker of spijker geeft aan dat er in die tijd al goed was nagedacht over de opslag van graan. De spieker is zo gebouwd dat muizen er niet bij kunnen. Na de lunch gingen we in groepen aan de slag om buiten onderzoek te doen en een presentatie voor te bereiden. Er waren vier groepen, die beekdal, bos, heide of houtwal als onderzoeksgebied hadden.

Zondag 15 september 2019.

De lucht liet in de vroege ochtend al zien dat het een prachtige dag ging worden. Na het ontbijt vertrokken we naar het eerste gebied voor de presentatie van het beekdal. De groep deed een toneelstuk over hoe het er vroeger moet hebben uitgezien en hoe het nu is. Dat er vroeger uit de natuur werd gegeten, dat daar medicijnen gevonden werden, gestroopt werd en dat de huizen van materiaal uit de omgeving werden gebouwd. Daarmee kwamen de items duurzaam, horizontaal, verticaal, seizoenen en historie nog even terug.

De 'bosgroep' nam ons, nadat we een 'toegangsbewijs' hadden gekregen, mee het bos in om ons te laten ervaren wat daar zoal voorkomt. De planten, schimmels en dieren in dit gebied en hun onderlinge relaties kwamen aan bod. Maar de abiotische factoren, zoals licht en temperatuur, worden niet vergeten. De door ons gevonden tonderzwam werd rondgegeven en we luisterden naar het verhaal hoe ze die gebruikten om vuur te maken.

Bij de houtwal werden we in drie groepen verdeeld en hoorden we wat de functies van de houtwallen zijn en dat er nog steeds houtwallen worden aangelegd om zo een veilige passage voor het wild te realiseren. Ook zagen we het karkas van een ree. We vroegen ons af hoe dit dier op deze plaats aan zijn einde was gekomen. Aangereden, doodgebeten door een hond, gewond geraakt - er komt van alles naar boven, maar van het dier was alleen het skelet over, dus we konden de doodsoorzaak niet meer achterhalen. Verder keken we naar de insecten in de bomen en struiken. Dit deden we door een omgekeerde paraplu onder de takken te houden en op de takken te tikken. We zagen o.a. spinnetjes, oorwormen en snuitkevertjes.

De laatste groep had de heide als domein. We hoorden dat we een groot geheim zouden gaan ontdekken en dat maakte nieuwsgierig. We moesten op zoek naar een ruïne. We liepen de hei in en zagen een grote diepe kuil. Deze bleek te zijn ontstaan doordat hij uitgestoven is. Het zand was er letterlijk uitgeblazen. Er groeit buntgras in de kuil, dat op de Rode Lijst staat. Het is een gras dat zich goed heeft aangepast aan droge omstandigheden. Vlak naast de grote kuil ligt een heel nat gebied en dat maakt dit stuk bijzonder interessant. Het ligt veel hoger dan de kuil, maar is ook veel natter! Het is een pingoruïne, opgevuld met hoogveen. Na de laatste ijstijd, toen het klimaat warmer werd, is hier eeuwen lang het plantaardig materiaal verteerd en zo ontstond dit hoogveen. Je ziet meteen al verschil in de heidesoorten. Staat er in het droge gebied uitsluitend struikheide, hier zien we dopheide, die staat graag vochtiger. Ook zien we pijpenstrootje en pitrus die ook wel van natte voeten houden.

Wat hebben we veel geleerd en gedaan in dit weekend. Dank aan alle begeleiders en kookploeg voor jullie enorme inzet het was een fantastische ervaring!

Ledendag Overijsselse afdelingen IVN en KNNV op 24 mei in Deventer

door Hans de Jong

Figuur 1: Deelnemers aan de ledendag van de Overijsselse afdelingen van IVN en KNNV.

foto: Peter Adema

Onder prachtige weersomstandigheden en in een inspirerende omgeving nabij de IJssel hebben wij als bestuur van IVN Zwolle e.o. (Gerard Derkman, Roel Suidgeest en ikzelf) deelgenomen aan de ledendag in Deventer. Dit bleek de eerste gecombineerde ledendag te zijn voor IVN- en KNNV-afdelingen in Overijssel.

Omdat het prachtig weer was had ik besloten om te gaan fietsen vanaf mijn huis in Windesheim. Sinds drie dagen had ik geen woon-werkverkeer meer, en je moet toch blijven bewegen. Bij de kleigaten in Windesheim nam ik al een voor mij vreemd natuurverschijnsel waar: 'de hele weg was droog maar onder een aantal bomen was het kletsnat.' Ik meende dit verschijnsel wel eens gezien te hebben maar dan in de mist.

In de Buitensociëteit De Worp in Deventer was het een drukte van belang (figuur 1). Van verschil in bloedgroepen heb ik niets gemerkt. Wel kom ik tot een aantal gemeenschappelijke kenmerken van

Figuur 2: De wandeling voerde langs Bolwerksmolen van Deventer, een zaagmolen op de westelijke IJsseloever.

IVN'ers en KNNV'ers: stevige wandelschoenen, klein rugzakje, verrekijker en in verhouding tot de rest van Nederland liever thee met een exotisch smaakje dan koffie.

Na de inleidende woorden van de organisatie en van de voorzitter van IVN Deventer, Mike Hirschler, werd gestart met een presentatie over de IJssel en Ruimte voor de Rivier Deventer. Met mijn erfelijke en misschien ook wel beroepsdeformatie als bestuurder van Waterschap Drents-Overijsselse Delta, was ik benieuwd wat ervan dit plan was terechtgekomen. Ik vond het een prima verhaal. Het riviersysteem blijft een fantastisch interessant maar ook lastig systeem, omdat het door de eeuwen, maar zelfs binnen een paar jaar snel kan veranderen. De dynamiek en de variatie geven de natuur en het landschap extra kwaliteiten.

De excursie (figuur 2) waaraan ik deelnam, voerde naar de uiterwaarden en heel speciaal naar een beverburcht. Helaas waren de bewoners niet thuis. De waterstanden waren de laatste tijd zo laag dat de toegang tot de burcht boven water lag. De bewoners waren naar elders vertrokken zonder een verhuisbericht achter te laten. Wanneer je het dan toch hebt over ruimtelijke kwaliteit, biodiversiteit en waterveiligheid, zou je wel graag willen weten waar de familie heen is.

Struinend door de uiterwaarden en het wilgenstruweel ontdekte ik ook, op aanwijzing van enkele medewandelaars, de oorzaak van de plaatselijke bui bij Windesheim. Het water wordt veroorzaakt de larven van de wilgenschuimcicade. Wanneer in het voorjaar de sapstroom van de wilg op gang komt wordt die hartstochtelijk afgetapt door de larven. Om zichzelf te beschermen produceren ze belletjes om minder zichtbaar te zijn voor vijanden, zoals vogels. Het vele drinken zorgt voor veel lozen dat bijna de vorm van een lichte bui aannam.

Op weg naar ons prima verzorgde middageten kwam ik via een fantastische kruipdoor sluipdoor route over en langs de Stenen Wal in het oude centrum van Deventer. Dit is een verdedigingswal uit de tijd van de Vikingen (ca. 900 na Chr.) .

De lunch heb ik gebruikt om bij te praten met oude vrienden en vroegere collega's en om nieuwe mensen te leren kennen. Natuur, IVN en KNNV blijken altijd weer veel gespreksstof te geven en bovenal een band.

Met al dat gepraat was ik het contact met mijn groep helemaal verloren. Dat kon mijn feestelijke stemming niet bederven. Het was een mooie, prima verzorgde ontmoetingsdag.

Recensie "Terra Insecta" door Carin van der Ploeg

Insecten zijn overal en ze zijn fascinerend. Maar een boek met 239 pagina's tekst, zonder illustraties of foto's, over insecten - geschreven door een hoogleraar biologie aan de Noorse Universiteit van Natuurwetenschappen, Anne Sverdrup - klinkt niet bepaald als makkelijk leesvoer.

Maar als je eenmaal aan dit boek begint, wil je alsmear verder lezen. De schrijfster neemt je mee in de verbazingwekkende wereld van insecten. Ze weet beeldend te vertellen over dood hout, eten of gegeten worden, de samenwerking tussen planten en insecten, insecten en ons eten en de toekomst van insecten.

Hoe belangrijk zijn insecten voor de mens? Onmisbaar zo blijkt uit het citaat van Harvard-professor E.O. Wilson op pagina 209: "De waarheid is dat we insecten nodig hebben, maar zij ons niet."

Met prachtige voorbeelden weet Anne Sverdrup ons duidelijk te maken hoe belangrijk insecten voor ons zijn. Niet alleen in het verleden - denk aan Daedalus en zijn zoon Icarus, die vleugels maakten van vogelveren en bijenwas, aan het gebruik van kaarsen en aan de productie van de

eerste grammofoonplaten - maar ook in het dagelijks leven van nu, zoals de kleurstof karmijn, beter bekend onder het e-nummer E120, gemaakt van de vrouwtjes van de schildluis, en aan het gebruik van bijenwas en honing in cosmetica en aan de productie van zijde.

Maar het allerbelangrijkste is het feit dat de insectenwereld zo enorm groot en divers is en dat we er als mensen er nog steeds te weinig van weten.

Anne Sverdrup-Thygeson is erin geslaagd een zeer leeswaardig boek te schrijven, dat je doet beseffen dat insecten inderdaad meer aandacht mogen hebben en dat we zuinig moeten zijn op "terra insecta".

Auteur: Anne Sverdrup-Thygeson, Uitgeverij De Bezige Bij, www.debezigebij.nl, ISBN 978-9403138701, € 20,99.

In memoriam Henk Rensink door Hendrikus van der Laan

Henks ouders hadden een fietsenzaak. Zijn vader overleed op jonge leeftijd en liet een moeder na met drie kinderen, van wie Henk de jongste was. Bij de opvoeding kreeg zij steun van de kerk. Henk is de kerk daarvoor levenslang dankbaar geweest. Henk werd een hangjongere en genoot veel vrijheid. Met veertien jaar mocht hij van school af en gaan werken bij Huyskamp in het fijnhout. Daar lag evenwel geen toekomst voor Henk. Huyskamp bemiddelde bij zijn toelating tot de Ambachtsschool. Als vak koos Henk automonteur. Als zodanig vond hij werk bij het garagebedrijf Smit en Co in Assendorp, nu Ceintuurbaan. Hij zou er eenenveertig jaren met plezier werken.

Inmiddels was Henk volwassen en al aardig op leeftijd. Als vrijgezel woonde hij bij zijn moeder. Huis-houdelijk werk was hem vreemd. Als hangjongere had hij met een katapult op zwarte sterns geschoten, maar intussen hield hij zich bezig met het verzamelen van munten, pijpenkoppen en molens op ansichten. Hij las wat nodig was en als ontspanning avontuurlijke jongensboeken. Die voorkeur heeft hij zijn gehele leven behouden. Hij zwom niet en beoefende geen sport.

Figuur 1: Henk tijdens het KNNV-Waddenvaarkamp 1968.

foto: Reinhild van Marwijk

Zijn eerste contact met de KNNV was een deelname aan een excursie naar het Zwartemeer. De buitendijkse landen werden beheerd door het Staatsbosbeheer. Het gebied stond onder dagelijks toezicht van A. Koridon, een zeer ervaren en deskundig ornitholoog. Je kon er kiekendieven, jonge roerdompen en pinkelende baardmannelen zien. Henks buurman De Groot nodigde Henk uit om mee te gaan. Het werd voor Henk een openbaring. Buiten zijn in de natuur en naar vogels kijken. Daar had je slechts een kijker en een vogelgids bij nodig. Bij die club wilde hij wel horen. Hij vroeg mij wanneer de volgende excursie zou zijn. Door de week ging hij op de fiets naar zijn werk, maar 's zondags reed hij in zijn auto, een snelle Opel. Hij wilde leren

vogels te herkennen. Zo gingen we vele zondagen op excursie naar verschillende vogelrijke gebieden. De Oostvaardersplassen werden dikwijls bezocht. 's Avonds ging hij met vrienden op stap. Zijn kennis nam spoedig toe en zo inventariseerde hij met Han van der Kolk het landgoed Windesheim. Van het resultaat hebben ze een mooi verslag gemaakt.

De KNNV organiseerde vaarkampen. Met een motorschip voeren we door Nederland en aangrenzend België en Duitsland naar interessante natuurgebieden. Die bezochten we per fiets. Het scheepsruim was verdeeld in een vrouwenverblijf, afgeschermd met een plastic gordijntje. Het overige werd ingericht voor mannen, of als dagverblijf, keuken en toilet. De ijzeren bedden kwamen uit de gevangenis, het waterreservoir uit het Instituut voor onderzoek van veevoeding en het meubilair werd geleend van de protestante kerk in Hoorn. Iedereen werd bij de voornaam genoemd, moest corvee doen en de toiletton over boord ledigen.

In 1967 hadden we het Zeelandvaarkamp. Ter voorbereiding had ik een lezing gegeven. Een zevental leden uit Zwolle meldden zich voor deelname. Ook Henk ging voor het eerst mee en constateerde dat geleerde mensen heel gewone mensen zijn (figuur 1). Met de schipper Van Utrecht had hij weldra contact over schepen en motoren. Henk kreeg blijvende interesse voor de scheepvaart en het schippersvolk. Hij volgde de binnenscheepvaart, herkende de scheepstypen, lengte en tonnage en abonneerde zich op het schippersblad Schuttevaer. In de dagen tussen Kerst en Nieuwjaar onderzocht hij welke schepen in de thuishaven van Hattem, Zwolle en Hasselt lagen. Aan de volgende vaarkampen nam Henk deel: het Waddenvaarkamp 1968, het IJssel-Frieslandvaarkamp 1970 en het Brabantvaarkamp 1971. Op de laatste avond bood de kampeleider de varengasten en de familie Van Utrecht een afscheidsfeest. Henk verkoos een plaats naast de schipper, met wie hij goed overweg kon. Het was het laatste vaarkamp van de KNNV. Van Utrecht ging met pensioen en verkocht de Dolfijn voor de sloop. Het volgende jaar nam Henk deel aan een natuurreis van de KNNV naar Oostenrijk.

Bij Smit en Co werkte ook Margriet. Intussen was Henk met haar getrouwd. Zij kregen twee kinderen en bewoonden het geboortehuis van Henk. Het gezin ging met vakantie naar een huisje op Terschelling. Dat huisje werd voortaan jaarlijks voor vakantie gehuurd. Ook daar onderzocht Henk de natuur. Hij werd er ook dit jaar weer als vaste natuurverkenner gezien en gewaardeerd.

Figuur 2: Henk bij knotwerkzaamheden van het VLO.

foto: Diet ter Stege

In een autogarage wordt thans het onderhoud met behulp van een computer uitgevoerd. Maar Henk had niets met computers. Gelukkig heeft Smit en Co ook een schadeafdeling. Daar ontdekte Henk zijn gouden handen, waarmee hij deuken en krassen deskundig wegwerkte. Na het spuiten zag de auto er weer als nieuw uit. Henk werd ervoor geprezen en bij zijn pensionering werd hem dan ook een luisterrijk afscheid geboden. Maar daarbij ontstond voor hem ook een probleem: wat doe ik met de vrije tijd. Henk had binnenshuis enig werk om handen. Hij koesterde zijn verzamelingen en vogelwaarnemingen, dia's en films en werkte aan de stamboom samen met Margriet, isoleerde het huis en vervaardigde een groot spoorwegemplacement voor zoon Jan. Henk was vooral gericht op het buiten zijn. Onderhoud van huis en hof kregen dan ook de nodige aandacht. Zijn tuin was voor vogels een waar paradijs: kattenvrij door de aanleg van schrikdraad en altijd voldoende voedsel en water.

Henk hield zich hoofdzakelijk met vogels en vlinders bezig. Zo was hij betrokken bij de vogeltrek, het plaatsen van stokjes bij kievitsnesten, het ringen van vogels, het opsporen van nesten in bomen en op hoogspanningsmasten. Op Zandhove onderhield hij de nestkasten, verzorgde hij de volière een week om de

drie weken en telde de reigerneesten. Voor Sovon telde hij ook de nesten in de roekenkolonies. Vanaf het begin nam hij deel aan het tellen van de watervogels langs de IJssel tussen 's Heerenbroek, Kampen en Zalk. 's Winters telde hij de waterhoentjes in de binnenwateren van Zwolle.

Intussen kreeg hij ook belangstelling voor nachtvlinders, die hij in en bij zijn huis met een lamp op een witte doek ving. Hij determineerde ze aan de hand van de afbeeldingen op internet van de Vlinderstichting. De gegevens gaf hij door. Bevestiging en correctie van fouten werden hem teruggestuurd. Van de sleedoornpage zocht hij de eitjes.

Henk was lid van verschillende natuurverenigingen. Maar de KNNV was zijn vereniging. Hij hield van de natuur, maar om de herfstkleurties gaf hij niets en van grafiekies moest hij ook niets hebben. En de jaarverslagen van vogelonderzoek las hij niet, dat was toch allemaal verleden tijd. Een lid, dat na de lezing nog een nadere vraag stelde, vond hij onsympathiek. De laatste tijd bezocht hij de lezingen, vooral om de gezelligheid. Bij diverse activiteiten ten behoeve van het behoud en beheer van natuur en landschap was Henk betrokken.

Al in de zestiger jaren nam hij deel aan het verwijderen van ongewenst opslag van bomen in de Oostermaat bij Lettele. Dat was handenwerk, dat kon hij goed. Intussen had Henk zich toegelegd op het knotten van bomen en nam hij deel aan de knotploeg van het VLO (Vrijwillig Landschaps Onderhoud Zwolle) (figuur 2). Trouw ging hij iedere donderdag naar de Vreugderijkerwaard van Natuurmonumenten voor het terreinonderhoud, het opruimen van zwerfvuil en het schonen van de vegetatie van ongewenst opslag. Onderzoek en voorlichting liet hij aan anderen over. Die hoorden bij de Denkgroep. Henk rekende zich met trots tot de Doegroep.

Sinds vele jaren zwierf Henk door de natuur met open oog en oor en meldde ons de aantastingen van natuur en landschap, of van bijzondere vondsten, zoals de welriekende agrimonie (figuur 3). Naar vermogen heeft hij bijgedragen aan onderhoud en behoud van de natuur. Die bijdragen waren altijd van belang. Henk bedankt. We zullen je missen.

Figuur 3: Henk in 2008 naast een welriekende agrimonie langs het Zwartewater. foto: Hendrikus van der Laan

Nieuwjaarsbericht door Hans de Jong

Als het goed is hebt u wanneer u dit leest de Sinterklaasgedichten achter de rug of bent u opzoek naar een site met rijmwoorden. In ieder geval bekruipt mij bij het schrijven van dit stukje weer het gevoel dat de tijd vliegt. Daarin ben ik waarschijnlijk niet de enige. Rhijnvis Feith (1753 – 1824) ging mij in ieder geval voor, want van hem is onderstaand gedicht. Het werd in het grijze verleden door veel predikanten uitgekozen bij de dienst op oudejaarsavond.

“Uren, dagen, maanden, jaren,
vliegen als een schaduw heen.
Ach, wij vinden waar wij staren,
niets bestendigs hier beneën.
Op de weg die wij betreden,
staat geen voetstap die beklijft;
Al het heden wordt verleden,
schoon ‘t ons toegerekend blijft.”

De grote scholierenprotesten tegen wat ik dan maar noem het halfbakken klimaatbeleid zijn net achter de rug. Het stof over de (in mijn ogen indrukwekkende) toespraak van Greta Thunberg in de VN is wat neergedwarreld. Er gebeurt wel wat, maar vooral door de komende generatie. Wij en onze politici discussiëren nog verder over het verlagen van de maximumsnelheid of de afname van de veestapel. Hoe moeilijk kan het zijn? Beide toch? ... voor de komende generaties.

Nu ik bijna met pensioen ben en alle beelden weer terugzie van Woodstock precies 50 jaar geleden wordt ik in mijn zwakke momenten wel wat weemoedig, vooral omdat mijn generatie het zo anders zou gaan doen... *peace man!* En eerlijk delen. Feith zei het al: “.. het blijft ons toegerekend.” Gelukkig schrijft hij ook dat geen voetstap beklijft, terwijl ik vorig jaar nog schreef dat onze voetafdruk te groot was .. er is niets van over volgens Feith.

Voor ons als IVN en KNNV blijft er goed nieuws, er blijft nog steeds veel te genieten. Er is zelfs nog meer te doen dan vroeger. Verbanden leggen tussen ons handelen en wat er rondom in de natuur gebeurt, blijft nodig. Gelukkig krijgen de komende natuurgidsen dat ook mee in de natuurgidsenopleiding.

Ik wens ieder het komende jaar alle goeds, gezondheid en vooral plezier in de IVN- en KNNV-activiteiten. Samen kunnen we een verschil maken.

Recensie "Van hommelm tot hooiwagen" door Carin van de Ploeg

De auteur van dit leuke boekje had aanvankelijk gepland 25 verhalen over insecten en andere beestjes te schrijven, maar ze kon niet stoppen en daarom zijn het 27 verhalen geworden.

Gepassioneerde natuurjournaliste Monica Wesseling verstaat als geen ander de kunst vragen te stellen en op zodanige wijze te beantwoorden, dat je als lezer denkt: "Wat leuk! Dat wist ik niet". Ook bij een onderwerp als insecten weet ze met mooie verhalen en interessante weetjes een wereld te creëren, die anders voor de lezer verborgen zou zijn gebleven. Wist je dat duizendpoten wel 6 jaar oud kunnen worden en dat ze geen duizend poten hebben, maar dat het aantal afhangt van het aantal segmenten waaruit hun lijf bestaat, en van hun leefomgeving?

"Van hommelm tot hooiwagen" is een uiterst leerzaam boekje met een schat aan informatie over onder andere de rode bosmier, spinnen, vlinders, de mug, de hommelm, de veenmol en het vliegend hert. Ademen, bewegen, het seksleven, alles komt aan de orde. "Pissebedden plassen niet, de diertjes

verdampen via hun rug de ammoniak die bij de stofwisseling vrijkomt en die in hoge concentraties giftig is. Het kwijtraken van ammoniak is de enige reden om te plassen", aldus Monica Wesseling.

In heldere taal beschrijft ze de wereld van 'kleine beestjes'. Wist je dat er in Nederland wel 22 soorten regenwormen leven, die onderverdeeld worden in hoe ze functioneren: de composteersers, de strooiselwormen, de horizontale gravers en de verticale gravers. Onder de laatste categorie valt de gewone regenworm, die helemaal niet zo gewoon is, aangezien hij (of zij) 10 harten heeft. Duik dus in de wereld van de kleine beestjes en leer alles "van hommelm tot hooiwagen."

Auteur: Monica Wesseling, Uitgeverij Luitingh-Sijthoff, www.lsamsterdam.nl, ISBN 978-9024580842, € 14,99.

Andere uitgaven van Monica Wesseling zijn:

Waarom krijgt een specht geen hoofdpijn? ISBN 978-9052109190

Kan een regenworm ook verzuipen? ISBN 978-9052109886

Van de landelijke KNNV: kampeervakanties en Stichting Fondsen

De landelijke KNNV vroeg de redactie de lezers van het ZNT te attenderen op twee activiteiten: de kampeervakanties en de Stichting Fondsen KNNV.

Kampeervakanties

Ten eerste zijn dat de kampeervakanties van de KNNV. Wie de combinatie van kamperen, je samen verdiepen in de natuur, gezellig en goedkoop aanspreekt, kan overwegen deel te nemen aan een kampeervakantie van de KNNV. De kampeervakanties zijn toegankelijk voor leden van de KNNV en het IVN.

Op een kampeervakantie kun je dagelijks kiezen uit twee of drie natuurexcursies in gezelschap van mensen die net als jij kunnen genieten van de natuur. Uitgebreide informatie vind je op www.knnv.nl/kampeervakanties. Ieder zorgt zelf voor zijn of haar eigen heen- en terugreis en voor de eigen maaltijden. Je kampeert in je eigen tent, caravan of camper. Vaak zijn er op de camping of in de directe omgeving ook huisjes of appartementen te huur, maar dat moet je zelf regelen. 's Avonds is er een korte bijeenkomst om de plannen voor de volgende dag te bespreken.

Ieder jaar worden er ongeveer 15 bestemmingen aangeboden, die allemaal in of nabij een schitterend natuurgebied liggen. De kampeervakanties variëren van een paar dagen tot twee weken. Voor vragen: Volkert Bakker: kampeervakanties@knnv.nl.

Figuur 1: Een buitenlandse bestemming van een KNNV-kampeervakantie. foto: KNNV

Stichting Fondsen KNNV

De Stichting Fondsen van de KNNV ontstond in 1998 door de samenvoeging van vier toen reeds lang bestaande KNNV-fondsen. De stichting ondersteunt de KNNV bij het verwezenlijken van haar doelstellingen. Belangrijke doelstellingen van de KNNV zijn het vermeerderen van de kennis van de natuur en het verbreiden van deze kennis, het aankweken van de belangstelling voor en de liefde tot de natuur en het bijdragen aan de natuur- en landschapsbescherming in Nederland en daarbuiten.

Subsidies kunnen worden toegekend voor projecten die binnen de doelstellingen van de KNNV vallen. Hierbij kan gedacht worden aan:

- het verlenen van subsidies voor publicaties van afdelingen en werkgroepen van de KNNV;
- het subsidiëren van bijzondere bijeenkomsten gericht op de doelstellingen van de KNNV;
- het subsidiëren van projecten die aan de KNNV-doelstellingen voldoen;
- het ondersteunen bij de aanschaf van noodzakelijke apparatuur voor onderzoek, zoals bv. microscopen.

Figuur 2: Een kijkje op een studiedag over grassen en schijmgrassen.

foto: Bas Heijne

U kunt de Stichting Fondsen KNNV steunen door een gift over te maken op bankrekening NL19 ABNA 0498 3289 88 t.n.v. Stichting Fondsen van de KNNV te Driebergen-Rijsenburg. De Stichting Fondsen KNNV is door de belastingdienst aangewezen als een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI). Schenkingen c.q. giften aan de Stichting kunnen onder voorwaarden afgetrokken worden bij de aangifte inkomstenbelasting. Verkrijgingen uit nalatenschappen zijn door deze erkenning zelfs vrijgesteld van schenk- en erfbelasting. Meer over de stichting vindt u op www.knnv.nl/stichting-fondsen.

Figuur 3: Onderzoek naar het waterleven in de Kaaistoep, bij Tilburg.

foto: Bas Korvers

KNNV Afdelingsbestuur

voorzitter **Evert Ruiter**
Cornelis Houtmanstraat 10, 8023 EA Zwolle
e.j.ruiter@planet.nl T 06-10323704

secretaris **Peter de Kraker**
De Zwanebloem 2, 8064 HJ Zwartsluis
secretaris@zwolle.knnv.nl T 038-3867040

penningmeester **Erwin de Visser**
Kleinjansweg 6, 8141PN Heino
penningmeester@zwolle.knnv.nl T 0572-394799

bestuurslid **Elja van Dongen**
Groteweg 89, 8191 JV Wapenveld
eljavandongen@gmail.com T 038-3762696

bestuurslid **Peter van Dam**
Tessjeslaan 37, 8042 CP Zwolle
petervandam38@yahoo.com T 038-4220912

bestuurslid **Bert Dijkstra**
Eikenlaan 52, 8024 CP Zwolle
dijkstrakamon@home.nl T 038-4546912

bestuurslid **Gabi Milder-Mulderij**
Oude Marswal 38, 8015 ED Zwolle
missmuldi@gmail.com T 06-24620314

Ondersteunende functies

ledenadministratie **Cor Kauw**
Sloetmarke 39, 8016 CJ Zwolle
corkauw@ziggo.nl T 038-4653592

website **www.knnv.nl/zwolle**
webmaster **Corien Bruins Slot**
webmaster@zwolle.knnv.nl

e-mailadres afdeling **secretaris@zwolle.knnv.nl**
postadres KNNV Afdeling Zwolle
Postbus 1275
8001 BG Zwolle

Contributie 2020 KNNV

Lidmaatschap € 34,- incl. toezending Natura
Huisgenootlidmaatschap € 15,50
Jeugdlidmaatschap (t/m 25 jaar) € 21,- incl. Natura
Regionaal lidmaatschap € 21,-

Gironr: IBAN NL38 INGB 0000 9982 42 t.n.v. KNNV Zwolle
Opzeggen lidmaatschap uiterlijk 15 december voorafgaand
aan betreffende kalenderjaar schriftelijk of per e-mail bij de
ledenadministrateur. U ontvangt binnen 10 dagen een
bevestiging. Zo niet, neemt u dan opnieuw contact op.

IVN Afdelingsbestuur

voorzitter **Hans de Jong**
Geert Groteweg 11, 8015 PM Zwolle
hansdejongjf@gmail.com T 0529-497648

secretaris **Gerda Boonstra**
Primulastraat 54, 8013 XH Zwolle
secretaris@ivnz zwolle.nl T 038-4217317 of
06-22643126

penningmeester **Gerard Derkman**
Jellissenkamp 36, 8014 EW Zwolle
penningmeester@ivnz zwolle.nl T 038-4656445

bestuurslid **Roel Suidgeest**
Rijnlaan 209, 8032 MX Zwolle
roelsuidgeest@zonnet.nl

Ondersteunende functies

ledenadministratie **Gerard Frik**
Donnerstraat 3, 8015 BM Zwolle,
T 038-8530203
ledenadministratie@ivnz zwolle.nl

website **www.ivnz zwolle.nl**
webredactie **Wim Knol**
webredactie@ivnz zwolle.nl

e-mailadres afdeling; ivnz zwolle@ivnz zwolle.nl

**IVN Zwolle hanteert een protocol voorkomen van ongewenst
gedrag**

redactie gezamenlijke nieuwsbrief van IVN en KNNV:

**Anouk Ankone, Corien Buins
Slot, Wim Knol & Hettie ten
Klooster**
ivnknnvnieuwsbrief@gmail.com

Contributie 2020 IVN

Lidmaatschap € 24,- per jaar. U ontvangt dan ook het
landelijke blad Mens en Natuur 4 x per jaar;
Huisgenootlidmaatschap € 9,-
Donateurs € 10,- per jaar.
Dit bedrag wordt via het Landelijk Bureau van IVN
afgeschreven.

Gironr: IBAN NL26 INGB 0000 124197 t.n.v. IVN
Zwolle e.o.
Opzegging van het donateur-/lidmaatschap kan per
kalenderjaar. U dient dit vóór 15 december vooraf-
gaand aan het betreffende kalenderjaar schriftelijk of
per e-mail door te geven aan de ledenadministrateur.

Indien onbestelbaar retour zenden aan:

Postbus 1275
8001 BG Zwolle

ZwolsNatuurTijdschrift

Jaargang 26 nummer 2, herfst/winter 2019

Verschijnt in een oplage van 1000 exemplaren.

Als u het ZNT tweemaal per jaar per post thuisbezorgd wilt krijgen, kunt u zich aanmelden als lid van de KNNV of het IVN. U ontvangt dan ook maandelijks de gezamenlijke digitale nieuwsbrief van de afdelingen Zwolle van deze verenigingen. Aanmelden gaat via de websites. Voor KNNV Zwolle e.o.: knnv.nl/zwolle (lid worden), voor IVN Zwolle e.o.: ivn.nl/afdeling/zwolle (lid worden). Op deze websites vindt u nieuws over excursies, lezingen en cursussen die door de afdelingen worden georganiseerd. Als lid krijgt u korting op cursuskosten.

Redactie

Leander Broere, Jeroen Koot, Gabi Milder-Mulderij, Wietske Prummel.

Redactieadres

e-mail: zntredactie@live.nl

Aanleveren van kopij voor het ZNT:

Liefst digitaal zonder opmaak via e-mail aan het redactieadres;
afbeeldingen los in voldoende hoge resolutie.

Niets uit dit nummer mag worden gebruikt voor publicatie zonder uitdrukkelijke toestemming van de redactie, de auteur of de fotograaf.

De redactie van het ZNT aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor schade, voortvloeiend uit het plaatsen van aangeboden foto's, illustraties of teksten waarop het auteursrecht of portretrecht van iemand anders rust.

Het ZNT is het gezamenlijke tijdschrift van IVN en KNNV, beide afdeling Zwolle